

rum, Safranbolu'nun XVIII. yüzyıldan bu yana oluşmuş tarihî ahşap evlerinin korunmasını sağlamıştır. UNESCO'nun dünya kültür mirası listesinde yer alan Safranbolu bugün iki parçalı bir görünüm arzeder. Yeni yerleşme alanı Bağlar ve Kıran mevkileri modern yüzünü oluştururken eski şehir tarihî dokusuyla varlığını muhafaza etmiştir. Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından kentsel sit alanı ilân edilen Safranbolu'da 2000'e yakın geleneksel ev ve konak bulunmaktadır. Bugün bir müze-şehir konumundaki Safranbolu'nun 2007 yılı nüfusu 38.334 olarak tesbit edilmiştir. Başlıca tarihî eserler Eski cami, Taşminare Camii, Köprülü Cami ve Külliyesi (1662), Hidâyetullah Camii (Hidâyet Ağa, 1131/1719), Dağdelen Camii (1181/1767-68), Kazdağlı Camii (1193/1779), İzzet Mehmed Paşa Camii (1211/1796), Lutfiye Camii / Kaçak Cami (1878-1879), Zulmiye / Hamidiye Mescidi (1883-1884), Kalealtı Tekkesi (957/1550), Ali Baba Tekkesi (1844), Cinci Hanı (XVII. yüzyıl, bk. CİNCİ HANI), Eski Hamam (XIV. yüzyıl) ve Yeni Hamam'dır (XVII. yüzyıl).

BİBLİYOGRAFYA :

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1391, vr. 465*; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Ali Muntazir el-Kettânî), Beyrut 1405/1985, I, 345; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 653; a.mlf., *Fezleke*, II, 340; Cuinet, IV, 473-475; A. D. Mordtmann, *Anatolien, Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien: 1850-1859* (ed. Fr. Babinger), Hannover 1925, s. 253; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 351-360; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 219; Mecdi Emiroğlu, *Korunması Gereken Örnek Bir Kentimiz Safranbolu*, Ankara 1981; Hulusi Yazıcıoğlu, *Safranbolu*, Karabük 1982; a.mlf., *Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar*, Ankara 1998; Reha Günay, *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*, Ankara 1989; Abdülkerim Abdulkadiroğlu – Ülkü (Ayan) Özsoy, *Safranbolu Vakfiyeleri*, Ankara 1998; Mustafa Ünal, *The Socio-Economic Structure of Safranbolu According to the Temettuat Documents (1844)* (yüksek lisans tezi, 1999), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Feridun Emecen, "Taraklıborlu'dan Safranbolu'ya: Bir Müze Şehrin Doğuşu ve Yükselişi", *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu*, Ankara 2003, s. 15-22.

FERİDUN EMECEN

SAFSATA

(السفسطة)

Kuruntuya dayalı
öncüllerle oluşturulan fâsîd kıyas.

Aristo'nun *Organon* adlı mantık külliyatından hareketle, hatadan korunmak amacıyla İslâm düşünürlerinin mantık çalışmalarında önemle ele aldıkları, ilk ba-

kışta doğru ve ikna edici görünmekle birlikte öncülleri kuruntuya (vehmiyyât) dayandığı için yanlış sonuçlara ulaştıran, bunun yanında burhan, cedel, hitabet ve şiirle birlikte beş sanatı oluşturan bir kıyas çeşididir (*et-Ta'rîfât*, "Safsata" md.; İbn Sînâ, *Üyûnû'l-hikme*, s. 11; Gazzâlî, s. 116). Safsata, Yunanca *sophisma* kelimesinin Arapça'ya geçmiş şekli olup kişiyi sözle şüpheye düşürerek yanıltmaya, şaşırtmaya ve aldatmaya yönelik dil ve mantık cambazlığıdır. Vehimlere dayanan öncüllerin yanı sıra bazan doğruya benzeyen, fakat gerçekte doğru olmayan öncüllerden kurulduğu da görülür (Tehânevî, I, 665-666).

Aristo'ya göre tartışma sırasında genellikle sofistler beş ayrı taktik uygular. 1. Öncelikle eş anlamlı kelimeler ya da yabancı menşeli kelimeler kullanmak suretiyle karşılarındakini şaşırtırlar. 2. Karşıdakinin bu şaşkınlığından yararlanarak onun ileri sürdüğü tezin yanlış veya yalan olduğunu söylerler. 3. Demagoji yaparak karşıdakinin kesin hiçbir şey bilmediğini ve anlayışının kıt olduğunu ileri sürerler. 4. Tartışırken muhatabı dil ve gramer hatası yapmaya zorlarlar. 5. Bütün bunlardan sonra karşılarında bulunan kişi bir bunak gibi aynı şeyleri tekrarlar ve saçmalamaya başlar. Sofistler bu taktiklerle bir gerçeğin ortaya çıkması değil sonuçta kendilerinin üstün gelmesi yönündeki amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırlar.

Safsata ile mugalata arasında öncüllerinin gerçeği yansıtmaması, yanlışlıklarının ilk bakışta farkedilememesi ve sonuçlarının çok defa şeklen doğru görünmesi açısından benzerlik bulunmaktadır. Ancak safsatanın aksine mugalatada muhatabı aldatma kastı vardır. Bir konuda kanıt getiren kişinin kanıtındaki bozukluğu bile bile savunmasını devam ettirmesi durumunda safsata mugalataya dönüşür (İsmail Fenni, s. 648-649). Kanıt ileri süren kişinin kasıtlı olup olmadığını anlamak her zaman mümkün olmadığı için mugalata ve safsata terimleri sık sık birbirinin yerine kullanılmış, Aristo'nun *Sofistik Çürütmeler*'inin (*De Sophisticis Elenchis*) Arapça tercümelerinde ve beş sanatı adlandırmada görüldüğü gibi içerik yönünden fâsîd olan delillere genel olarak safsata denmiştir. Buna göre insanın yanılttığı ve başkalarını da yanıltmaya düşürmek istediği sahte delillere safsata denilir. Safsata üretmenin belli başlı şekilleri ilk defa Aristo tarafından *Organon*'un VI. kitabı olan *Sofistik Çürütmeler*'de gösterilmiştir. Aristo, sofistlik çürütmeleri "gerçek kıyas ve karşı delili çürütme değeri taşımadığı hal-

de görünüşte kıyas ve çürütmeler" (kandırıcı ve sapırtıcı nitelikte sahte deliller) olarak tanıtır (*On Sophistical Refutations*, s. 11, 13, 47).

Akl yürütmeye yapılan yanlışlık ve yanıltmalar araştırarak İslâm mantıkçıları, Aristo'nun *Sofistik Çürütmeler*'ini temel alıp safsatanın kuruluş şekillerini ve nerede yapıldığını belirlemeye çalışmış, bu çerçevede kanıtların yapısı üzerinde durarak bunların yanlış öncül veya doğruya benzeyen aldatıcı öncül içerip içermediğine dikkat çekmiş, sonuçta bu yanlışlıkları, dile ilişkin olan (lafzî) ve dile ilişkin olmayanlar diye ikiye ayırarak açıklamıştır. Safsata ile sonuçlanan ve muhatabı etkilemeye yol açan lafzî yanlışlara günlük dilde, özellikle hukuk, siyaset ve reklamcılık alanlarında, mâna yanlışlarına ise günlük hayattaki tartışma ve kanıtlamalarda, hükümler ve genellemelerde sıkça rastlanmaktadır. "İnsan verilen şeyi verir; verilen şey artık verenin kendisine ait değildir; insan kendisine ait olmayanı verir" formülü lafzî safsata (İbn Rüşd, *Telhîşu's-Safsata*, s. 78-79), "Bir şey mevcut değilse o kuruntudur (mukayyet); fakat kuruntu vardır (mutlak); öyleyse var olmayan vardır" formülü de lafzî olmayan safsata örnekleridir (Aristo, *On Sophistical Refutations*, s. 27).

Safsata bozuk (fâsîd) bir delil olup yakın ifade etmez; burhan ve cedel türünden bir kanıtlama olmadığı gibi zan ifade eden hitabet ve şiir derecesinde de değildir; içerik bakımından gerçeğe aykırı olduğu için herhangi bir şeyi kanıtlamaz. Safsatanın duyulur olmayan (gayr-i mahsûs) şeyler hakkında verdiği hükümler de doğru değildir. Dolayısıyla safsata şekil itibarıyla bir tür sanat sayılsa da İslâm mantıkçıları tarafından bozuk ve düşük kıyas olarak değerlendirilmiş, ayrıca yanılgıya düşmekten korunmak için bu tür bozuk delillerin kuruluş şekillerinin bilinmesinde yarar bulunduğu belirtilmiştir (İbn Sînâ, *eş-Şifâ el-Manţık*, s. 6; İbn Rüşd, *Telhîşu Kitâbi'l-Burhân*, s. 78; İsmail Hakkı İzmirli, s. 266).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 665-666; II, 1095-1096; İsmail Fenni, *Lugatçe-i Felsefe*, İstanbul 1341, s. 648-649; Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı*, İstanbul 1958, III, 199; Aristo, *Manţıku Aristo* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Beyrut 1980, III, 773, 779, 850; a.mlf., *On Sophistical Refutations on Coming to-be and Passing-Away* (trc. E. S. Forster), London, ts., s. 11, 13, 27, 47; Fârâbî, *İlimlerin Sayımı* (trc. Ahmet Ateş), İstanbul 1990, s. 77; a.mlf., *Kitâbü'l-Emkine'ti'l-mugâlata* (nşr. Refik el-Acem, *el-Manţık 'inde'l-Fârâbî II* içinde), Beyrut 1986, s. 160-161; İbn Sînâ, *eş-Şifâ el-Manţık* (4), s. 6, 42; a.mlf., *Üyûnû'l-hikme* (nşr. Hilmi Ziya Ülken, *Resâ'ilü İbn Sînâ*, I için-

de), Ankara 1953, s. 11; a.m.f., *Kittâbü's-Şifâ: So-fistik Deliller* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2006, s. 2; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-İlm*, Kahire 1329, s. 116; İbn Rüşd, *Telhîşu's-Safsata* (nşr. M. Selîm Sâlim), Kahire 1972, s. 2, 5, 61, 78-79; a.m.f., *Telhîşu Kitâbi'l-Burhân* (nşr. Mahmûd Kâsım), Kahire 1982, s. 78; Ali b. Ömer el-Kâtibî, *eş-Şemsiyye*, İstanbul 1290, s. 31, 32; Molla Fenârî, *Şerhu İsâgüci*, İzmir 1302, s. 71; Ali Sedad, *Mizânü'l-ukûl fi'l-man-tık ve'l-usûl*, İstanbul 1303, s. 104; İsmail Hakkı İzmirli, *Felsefe Dersleri*, İstanbul 1330, s. 266; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 110; İbrahim Emiroğlu, *Manlık Yanlışları*, Ankara 2004, s. 18-22, 87-178.

İBRAHİM EMİROĞLU

SAFVÂN b. İDRİS

(صفوان بن إدريس)

Ebû Bahr Safvân b. İdris
b. İbrâhîm et-Tüci'bî el-Mürsi
(ö. 598/1202)

Endülüslü Arap şairi ve edip.

561 (1166) yılında Mürsiye'de (Murcia) doğdu. Fıkıh ilmi ve kadılık mesleğiyle temayüz etmiş kültürlü bir aile içinde yetişti. Eğitimine öncelikle babası ile dayısı Muhammed b. Ahmed itina gösterdi; küçük yaşta hıfzını tamamlayıp babasından İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*ını okudu. Daha sonra dil ve edebiyat ilimleriyle şiire yöneldi. Ebû Ricâl İbn Galbûn, Ebû Abdullah b. Humeyd, İbn Hubeyş gibi hocalardan dil ve edebiyat dersleri aldı. Bir süre kaldığı Merakeş'te Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Hacri ve İbn Medâ'dan hadis okudu. Mürsiye'de kadı, edip ve şair Abdullah b. Süleyman b. Havtullah el-Ensârî'nin meclislerine katıldı; İbn Beşkûvâl'den icâzet aldı ve İbn Rüşd el-Hafid'den istifade etti. Belensiye'de (Valencia) Ali b. Sa'dü'l-Hayr'dan Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâci'nin *el-Cümelü'l-kübrâ'sı* ve Mübberred'in *el-Kâmil'i* gibi dil ve edebiyat eserlerini okudu. Babası Şâtibe'de kadı iken (582/1186) Vezir Ebû Bekir İbnü'l-Mugâvir'den faydalandı. İbnü'l-Mugâvir, bu sırada henüz yirmi iki yaşında olan Safvân'ın yazdığı *Şerekü'l-ukûl* adlı uzun edebî risâleyi çok beğendi. Safvân'ın muhtemelen Mürsiye dışında (Belensiye, Şâtibe) tahsili sebebiyle küçük yaştaki oğlundan ayrı kalan babası daha sonra görev yaptığı yerlere onu da götürdü. Belki de oğlunun anılan risâlesinde dile getirdiği vatan özlemi sebebiyle Şâtibe'deki kadılığını bırakarak oğluyla birlikte Mürsiye'ye döndü ve Câmî-i A'zam imam-hatipliğine razı oldu, bu sırada *el-İşrâf* adlı siyer kitabını tamamladı. Safvân'ın, dayısı Muhammed b. Ahmed'in kadılık yaptığı Cezîretülhadrâ-

da bir süre kaldığı, bu şehrin ve buradaki dostlarının özlemine dair yazdığı şiirlerinden (Muhammed b. Şerife, s. 109-112, 130-131) anlaşılmaktadır. Şiir ve edebiyattaki kudreti, nüktedan ve hoşsohbet olması, seyahati çok sevmesi sebebiyle dönemin devlet adamlarından, edip, âlim ve şairlerden çok sayıda dost edindi, onlarla şiir ve edebî nesir halinde yazışmalar yaptı.

584 (1188) yılında Muvahhidler'in Mürsiye valisi Abdurrahman b. Yûsuf b. Abdülmü'min adına Kastilya Kralı VIII. Alfonso'ya yazdığı uzun mektup Mürsiye'de bir süre Muvahhidler'in kâtibi olarak görev yaptığını göstermektedir. Bununla beraber diğer müvelled şairler gibi Safvân'ın gönlü de Muvahhidler'in hasmı olan Mürsiye valisi ve Doğu Endülüslü meliki Muhammed (b. Sa'd) İbn Merdeniş ile kardeşi Yûsuf İbn Merdeniş'ten yana idi. Onun 586'da (1190) kaleme aldığı iki seyahat risâlesinden bu temayül anlaşılmaktadır. 585 (1189) yılında gittiği Merakeş'te şair ve ediplerle görüştü; Ahmed b. Abdüsselâm el-Cürâvî ve Ebû Bekir b. Mücbir gibi şairlerle irticâli şiir söyleşileri gerçekleştirdi. 586'da Mürsiye'ye dönen ve 587'de (1191) Belensiye'ye seyahat eden Safvân 16 Şevval 598 (9 Temmuz 1202) tarihinde genç yaşta Mürsiye'de vefat etti. Ebû'r-Rebî Kelâî ve İbn Harîk gibi şair dostları onun hakkında mersiyeleler yazdı.

İbn Saîd el-Mağribî'nin "asrında Endülüslü'nün en zeki ve en meşhur edibi", Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in "manzum ve mensur ürünleri eşit derecede güzel olan edip" ve Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'nin "Endülüslü'nün edibi" diye nitelediği Safvân'ın edebî nesirleri de şiirsel bir üslûbu yansıtır. Risâlelerinin hepsi edebî nesirle yazılmış olup bir kısmı seyahat ettiği yerleri tasvir ettiği rihle üslûbunu taşıırken birçoğu ihvâniyyât risâlelerinden ve resmî mektuplardan oluşur. Safvân'ın şiirleri, başta lafzî sanatlar olmak üzere bedîî sanatlarla örülü olduğu kadar iffet ölçülerini zorlamayan ince duyularla da temayüz etmiştir. Şiirlerinin birçoğu Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt, özellikle de Hz. Hüseyin sevgisini terennüm eder (a.g.e., s. 99-100, 116, 123-124, 126, 129). İbn Hâmid, Kelâî, İbn Mercî'l-Kühîl, İbn Harîk, Abdülcelîl b. Vehbûn, Vezir Ebû Amr b. Hassûn gibi şair dostları ile irticâlen söyleyip yarıştığı birçok şiiri bulunduğu gibi (a.g.e., s. 95, 100-105, 113, 117-118, 119-121, 127-128) İmrûülkays b. Hucr ve Nâbiga ez-Zübânî gibi kadim şairlerin bazı meşhur kasidelerine yazdığı tahmîsleri; Mürsiye ve Cezîretül-

hadrâ gibi şehirler üzerine övgü, özlem ve tasvir şiirleri (a.g.e., s. 106-108, 124-125, 131); iffetli gazelleri; Muvahhidler'in Mürsiye valisi Abdurrahman b. Yûsuf, İbn Rüşd ve diğerleri için yazdığı methiyeleri; tabiat, kır, bahçe ve av tasvirleri bulunmaktadır. Hz. Hüseyin için kaleme aldığı mersiyeleler samimiyet ve gerçek tepki nitelikleri, istîşhâdının çokluğu ve uzunlukları ile dikkat çeker. Safvân, Endülüslü'nün doğusunda "Hüseyniyye" veya "sıfât" adı verilen matemde On Muharrem gecesi kasidelerini okuyan ilk şairdir. Bu gelenek IX. (XV.) yüzyıla kadar Endülüslü'nün çeşitli bölgeleriyle Sebte ve Fas'ta sürdürülmüştür (İbnü'l-Hatîb, III, 350). Bu konuda çok beğenilen mersiyelelerinden biri olan "Muhammese"ye Ebû'l-Bekâ er-Rundî uzun bir nazîre yazmıştır. Muvahhid Hükümdarı Ebû Yûsuf el-Mansûr, Safvân'ın Hz. Hüseyin mersiyelelerini çok beğendiği için onun bütün ihtiyaçlarını karşılamış, kendisini 400 dinarla ödüllendirmiştir. Safvân'ın beğenilen bir kasidesinden (İbnü'l-Ebbâr, *Tuhfetü'l-kâdim*, s. 83-84) bazı kısımlar Angel Palencia ve Garcie Gomez tarafından İspanyolca'ya tercüme edilmiştir. G. Gomez, bu kasideyi Provans şairlerini etkileyen platonik aşk şiirlerinin öncülerinden kabul etmiştir.

Eserleri. 1. *Zâdü'l-müsâfir ve gurretü muhayye'l-edebî's-sâfir*. Kendisinin ve çağdaşlarının yetiştiği, çoğu Endülüslü altmış üç şairden yapılmış seçmeleri içeren bir antolojidir (Muhammed b. Şerife, s. 278-363). Eserin sonunda kendi kabilesi olan Benî İdris şairlerine bir bölüm tahsis etmiş, anne tarafından dedesi Ahmed b. Abdurrahman, babası İdris b. İbrâhîm ve dayısı Muhammed b. Ahmed'den yaptığı seçmelere yer vermiştir (nşr. Abdülkadir Mehdâd, Beyrut 1358/1939, 1970). *Zâdü'l-müsâfir*, Ebû Amr Osman b. İmâm el-İşbîlî'nin *Simtû'l-cümân ve sıktû'l-mercân* adlı eserinin zeyli ve Feth b. Hâkân el-Kaysî'nin *Kalâ'idü'l-İkân*'ının tekmiyesi gibidir. 2. *Ucâletü'l-muhtefiz ve bedâhetü'l-müstevfiz*. Edebî risâle ve kasidelerinden oluşan eser iki cilt olup Şerîf es-Sebtî *Şerhu Makşûreti Hâzim*'inde ve Lisânüddin İbnü'l-Hatîb eserlerinde ondan nakiller yapmıştır. 3. *Dîvân*. Yâkût el-Hamevî'nin kaydettiği divan, İbn Saîd el-Mağribî ile ondan nakilde bulunan Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'ye göre Mağrib'de meşhurdur. Şairin zamanımıza ulaşan birçok şiiri Muhammed b. Şerife'nin eserinde toplanmıştır (*Edibü'l-Endelüs*, s. 93-144). Bunlar arasında Hz. Hüseyin için yazdığı, alfabenin bütün harflerini kafiye harfî (revî) olarak kullandığı şiiri, İmrûülkays'ın *Mu'allaka'sına* yaptığı tahmîsi (a.g.e., s.